

RÉGI KÖNYVEK MESTEREI

**IRTA
STEINHOFFER KÁROLY**

**BUDAPEST
LAMPEL R. Kk. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.
KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
1912**

TARTALOM

A könyvnyomtatás apja.

Ki volt Karai László?

Hazánk első könyvnyomtatója

A magyar biblia első mestere

A reformáció híres magyar könyvnyomtatói

I. Huszár Gál

II. Heltai Gáspár

III. Misztótfalusi Kis Miklós

Hogyan keletkezett az első magyar ujság?

Éljen a sajtószabadság!

Gondolatok a könyvtárban

A jó és a rossz könyv

A könyvnyomtatás apja.

Gondoltok-e arra, mikor a szép könyvben gyönyörködtek, hogy kinek köszönhetitek? Elsősorban persze az írónak, aki megírta, másodsorban szüleiteknek, akik megvásárolták. De mit érne, ha az író könyvet ír és nem lehetne kinyomtatni? Pedig nem mindig tudtak ám könyvet nyomtatni. Volt idő, mikor a könyveket nem géppel nyomtatták, hanem több példányban leírták, lemásolták. Abban az időben volt ez, mikor a könyvnyomtatásról még semmit sem tudtak. Híres és tudós írók már akkor is voltak, de amit írtak, arról csak igen kevés ember szerezhette tudomást. Egyrészt azért, mert az emberiség nagyobb része a kötelező tanulás hiányában tudatlanságban nőtt fel s így nem is igen törődött a szellemi művekkel, másrészt pedig azért, mivel az írók munkái nem igen kerültek a nagy nyilvánosság elé.

Azt az időt, amikor a könyvek mai előállítási módjáról még mitsem tudtak, a könyvnyomtatás előtti időnek, vagy a kéziratkereskedelem korának nevezzük. Ez annyit jelent, hogy nem nyomtatott, hanem kézzel írott könyveket árusítottak. Természetesen, az ilyen könyv aztán igen drága és ritka volt, mert csak kevés példányban és lassan készült. Ahogy ma könyvnyomtatók vannak, úgy voltak abban az időben emberek, kik könyvmásolással és könyvfestéssel foglalkoztak. Különösen a szerzetesek üzték nagyban ezt a mesterséget. Sőt egyik-másik bámulatraméltó ügyességet és türelmet tanúsított. Néha évekig is eldolgoztak egyetlen könyv másolásán. De az aztán valóságos művészi munka is volt. A kezdőbetűk gyönyörűen ki voltak díszítve, minden oldal más és más lapszéldísszel (kerettel) ellátva, ami a könyvnek az értékét igen emelte.

Egy szép napon azonban nem kellett többé másolni a könyvet. Ezt a munkát a könyvnyomtatás vette át, melyet *Gutenberg János* talált fel.

Képzeltető, mily nagy volt a meglepetés, mikor az első nyomtatott könyv napvilágot látott. A könyvnyomtatás, az akkori kezdetleges viszonyokhoz mérten, mint valami csoda tűnhetett fel az emberiségnek s nem is lehetett kevesebb hatása, mint a jelenkorban az első repülőgépről szóló híradásnak. Új életre keltette az embereket; közelebb hozta a tudományhoz, a szellemi művelődéshez.

Gutenberg János, a könyvnyomtatás feltalálója német ember volt. 1390–1400 között született Mainzban, a német birodalom ősrégi városában. Szüleiről csak annyit tudunk, hogy polgár-emberek voltak és 1420-ban János elkerült Mainzból. Az öreg Gutenberg Strassburg felé vette útját, magával vivén másodszülött fiát, Jánost is. Felesége, a János anyja, azonban az idősebb fiúval továbbra is Mainzban maradt.

Gutenberg János gyermekkorát, melyet nagybárá Mainzban töltött, nem ismerjük. Ifjúságáról, tanulmányairól és jövőbeli terveiről is kevés feljegyzés maradt reánk. Azonban a családja előkelő volt s ezért bizvást feltehetjük, hogy gondos nevelésben részesült, még pedig az előkelő polgárcsaládoknál akkor divatozott szokás szerint: házilelkész nevelte. A Gutenberg-családnak joga volt pénzt verni és így János már gyermekkorában megismerkedhetett a pénzverő géppel, amely betűket és képeket nyomott az ércbe. Talán ez vitte később arra a gondolatra, hogy papírosra nyomtasson betűket.

Mikor édes atyja 1430 körül meghalt, ő továbbra is Strassburgban maradt. Eleinte aranyműves volt. Amellett a drágakövek csiszolását tanította. Később pedig tükörkészítéssel foglalkozott. Gutenberg János tehát három mesterséghez értett. S bizonyára e mesterségek gyakorlása közben s fiatal korában a pénzverésnél szerzett benyomásai folytán érlelődött meg benne az új korszakalkotó eszme: a *könyvnyomtatás*. Kezdetben, természetesen, mindenféle módon kísér-

lehetett, hogyan lehetne betűt önteni és azután tervezett egy prést is, mellyel nyomtatni lehetett. Strassburgban azonban nem lépett fel nyilvánosan tanulmányával, mert még mielőtt ezt tehetné volna, kénytelen volt a várost elhagyni.

Visszatérve szülővárosába, pénz után látott, hogy művét befejezhesse. Talált is egy jómódú embert, aki hajlandónak mutatkozott a szükséges összeget oly feltétel mellett előlegezni, ha a berendezendő könyvnyomtató műhelybe őt társnak veszi és a jövedelemben vele osztozik. Gutenberg János elfogadta a feltételt és berendezte a műhelyt. Csakhogy a jólelkűnek mutakozó társ, mikor a találmánnyal már tisztában volt, valami ürüggyel elvitte Gutenberg János legértékesebb anyagát és egy rokonával hamarosan berendezett egy könyvnyomtató műhelyt. Az első nyomtatott könyv csakugyan innen került ki, ezzel a végszóval: «Ez a könyv a nyomtatás művészi találmánya és a betű alkotása segítségével készült, minden tollvonás nélkül. Isten tiszteletére Fust és Schöffer szorgalma által, az Úr 1457-ik esztendejében Mária mennybemenetele napján». Innen van, hogy még ma is használják a könyvnyomtatók e jelszót: «Isten, dicsérd a művészetet.»

Amint látjuk, e két rosszlelkű ember úgy tüntette fel a dolgot, mintha ők volnának a könyvnyomtatás feltalálói, míg az igazi feltaláló nevét egyszerűen elhallgatták. Gutenberg Jánost ez az árulás igen bántotta s azon gondolkozott, honnan szerezzen bizonyítékokat arra, hogy a könyvnyomtatás az ő műve. Eszébe jutott, hogy Strassburgban beszélt terveiről egy ismerősének, felkérte tehát ismerősét, legyen segítségére az igazolásban. Mikor kitudódott, hogy Gutenberg János foglalkozott először a könyvnyomtatással, ismét akadtak jólelkű emberek, akik pénzt adtak neki, hogy új műhelyt rendezhessen be. Az első ismert könyv, melyet Gutenberg János nyomtatott, 1460-ból való. Azonban első termékét nem fogadták azzal a lelkesedéssel és elismeréssel, mint a milyenre ő számított. Rosszakaratú irigyei és ellenségei mindenfelé bizalmatlanságot keltettek iránta, s akik vele tartottak, azokat is elfordították tőle. Csak elképzelni is rettenetes azt a nagy hálátlanságot, melyben a könyvnyomtatás nagynevű feltalálójának része volt. Elmondhatjuk róla – bár fájdalommal: sok csalódás érte életében, kevés öröme lehetett világhírű találmányában, mely csakhamar a művelődés leghatalmasabb eszközévé vált.

Gutenberg János 1468-ban halt meg, anélkül, hogy része lett volna a megérdemlett elismerésben.

Régi dolog, hogy az ember érdemeit legtöbbször csak halála után ismerik el. Így volt ez Gutenberg Jánossal is. Csak halála után jutottak arra a tudatra, hogy az elismerés a nagy műért mégis csak őt illeti. Festőművészek, szobrászok és költők hirdették ezentúl világszerte halhatatlanságát.

Szülővárosában hatalmas ércszobor őrzi emlékét, míg halhatatlanságát találmánya hirdeti, mellyel az emberiséget megajándékozta.

Ki volt Karai László?

A történelem arra tanít minket, hogy dicső uralkodónk, Mátyás király idejében kezdődött a reneszánsz (újjászületés) kora. És ez csakugyan úgy van. Tudjuk, hogy Mátyás nemcsak bölcs és igazságos uralkodó volt, hanem tudós és felvilágosodott férfiú is. Különösen nagy előszeretettel viseltetett az irodalom és a képzőművészet iránt. S így könnyen megmagyarázható, hogy hazánkban a művelődés miért nem szorult háttérbe, jóllehet abban az időben a magyar nemzetnek minduntalan háborút kellett viselnie. Voltak azonban a királyon kívül is lelkes férfiak, kik mint a művelődés apostolai nagy fáradsággal és önfeláldozással minden lehetőt elkövettek annak érdekében, hogy a művelődés terén hazánk se maradjon az utolsó helyen. E férfiak közé tartozott Karai László budai prépost is.

Emlékezzünk meg tehát néhány sorban e kiváló férfiú életéről. Származásáról keveset tudunk. A történelem mindeztideig csak annyit tudott róla felderíteni, hogy családi nevét a Somogy-megyében fekvő Kara helységtől kapta, mely már az Árpádkori oklevelekben is fel volt említve. Már a XIII. században létezett egy Karai család s így valószínű, hogy abból származott. Tudományos kiképzését külföldön nyerte. Korán lépett a papi pályára s Mátyás király uralkodása elején az alkancellári tiszteletet viselte.

Karai László igen hűségesen szolgálta legfőbb urát. Nemcsak itthon, de akkor is, mikor útra kelt, mindig oldala mellett volt. Ennek elismerésül Mátyás király az 1467-ben megüresedett budai prépostságot neki adományozta.

Karai László a fontosabb királyi tanácsozásokban is részt vett s nem egy esetben az ő szava volt a döntő. Ebből joggal lehet következtetnünk, hogy az uralkodó teljes bizalmát bírta.

1470-ben fontos, de amellet megfizető megbízatást kapott a királytól: mint rendkívüli követet a pápához küldte Rómába. Karai László római küldetése két szempontból emlékeztető. Az egyik – amellyel e helyen most nem fogunk bővebben foglalkozni – a királyi megbízatás sikeres végrehajtása, a másik pedig hazánk művelődéstörténetében van örök időkre feljegyezve. Ugyanis mikor 1470 végén az örök városban, Rómában időzött, megtekintette a Massimo-palotában működő nyomdát, melyet 1467-ben a főrangú Massimo család pártfogásával két német könyvnyomtató állított fel. E nyomda híre kiválóan díszes kiállítású könyvei révén akkor már igen el volt terjedve. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy tudós Karai Lászlóban felébredt az óhajtás, hogy hazánk se nélkülözze tovább a könyvnyomtatást, melynek segítségével a tudomány és művelődés szélesebb körben terjeszthető.

Amilyen gyorsan felismerte a könyvnyomtatás nagy jelentőségét, olyan gyorsan meg is valósította óhajtását. Rögtön tárgyalásba bocsátkozott a nyomda egyik derék német munkásával, Hesz Andrással, avégből, hogy Magyarországon állítson fel nyomdát. A nyomda berendezésének költségeit Karai László magára vállalta. Így megegyezvén, Hesz András azonnal útra kelt és 1471-ben Budán, a prépostság egyik épületében felállította a nyomdát, mely hazánk tudományos művelődésében fordulópontot jelentett.

Ebből, amit mostan elmondottam, megtudtátok, hogy ki volt Karai László. Ő volt az, kinek áldozatkészsége és nagylelkűsége folytán jutott hazánk az első nyomdához. Lehet, hogy nélküle évtizedek multak volna el, míg hazánkban megismerték volna a könyvnyomtatást.

Hazánk első könyvnyomtatója

Karai Lászlóról szóló olvasmányomban már megemlékeztem arról, hogy hazánkban 1471-ben Hesz András állította fel az első nyomdát. Mint hazánk első könyvnyomtatója méltán megérdemli, hogy megemlékezzünk személyéről, valamint alkotásairól is, melyek örök időken át becses emlékei lesznek hazánk fiainak. S már hogyan volnának feljegyzésre méltók azok a történelmi nevezetességű jelenetek, melyek az első magyar nyomda körül lejátszódtak? Mi volt az első könyv, mely mint a magyar sajtó műve látott napvilágot? Milyen körülmények között készült? Ezek mind olyan dolgok, melyeknek történelmi érdekességük van, s melyeknek tudása csak hasznunkra válhat.

Hesz Andrásról csupán annyit tudunk, hogy német ember volt s eleinte Olaszországban dolgozott, majd Karai László meghívására Magyarországon telepedett le. A nyomda felállítása nem volt könnyű dolog. S ezen nem is lehet csodálkozni, mert hiszen nálunk akkor még nem ismerték a könyvnyomtatást. Hesz András csak nagy küzködések árán tudta a legszükségesebb eszközöket beszerezni, a betűk vésésére pedig egyáltalában nem talált megfelelő embert. Próbálkozott ugyan egy budai ötvössel, kinek római nyomtatványokat adott mintának, hogy ezeknek gömbölyű, olasz betűit utánozza, de ez nem igen sikerült. A rajz finomságát, a vésés éles szabatoságát nem volt képes utólni.

Egyébiránt is csalódás érte. A király és a főurak, kiknek pártfogására a legjobban számított, nem igen törődtek a nyomdával. Mátyás király meg éppenséggel távol tartotta magát. Persze, a király inkább gyönyörű és nagy művészettel kidolgozott kódexeiben (kéziratok könyveiben) lelte örömét, az egyszerű betűvel nyomtatott könyv nem igen volt kedvére. Nem tudta finoman kifejezett szépérzékét kielégíteni.

Igy tehát egyedüli pártfogója Karai László volt, ki őt meghívta. Csakhogy ő nem volt képes a nyomdát munkával ellátni. Hesz András mindezt látván, saját kockázatával, maga vállalt munkát. Még pedig olyan könyvnek a kinyomtatására gondolt, mely a nagy közönség körében számosabb vevőre számíthat. Mi volt tehát az a bizonyos könyv, melyet ő a célnak megfelelően jónak látott? Hesz András a németek éles szemével csakhamar rájött, hogy mivel nyerheti meg a közönséget. Felismerte a magyarnak kiváló kegyeletét és érdeklődését nemzete múltja iránt s így elhatározta, hogy elsőnek a magyar nemzet történetét bocsátja közre. 1473. június 5-én, nagy alakú papirosra nyomva, 67 oldal terjedelemben, meg is jelent. Ez a könyv, mely latin nyelven van írva és a «Budai Krónika» címet viseli, volt tehát az első magyar nyomda legelső műve. Hogy ki volt az írója, azt még mostanáig sem derítették fel. A könyv ugyan Karai Lászlónak van ajánlva, de ez még korántsem bizonyítja, hogy ő írta volt. Ezt az ajánlást Hesz András egyedüli pártfogójához, a vele tanúsított jó indulatért, inkább hálából intézhette. A «Budai Krónika»-ból ma még kilenc példány van.

Ezenkívül Hesz András még egy-két nagyobb műnek a közrebocsátását tervezte, de azt már nem valósíthatta meg. Lehetséges, hogy a «Budai Krónika» kiadásával nem érte el a várt eredményt, mert rövid időre a nyomda működése megszűnt, ő pedig nyom nélkül eltűnt. Sohasem lehetett megtudni, hová került. Csak feltehetjük, hogy vissza ment külföldre, hogy ott újból szerencsét próbáljon.

Az első magyar nyomda megszűntével hazánk ismét évtizedeken keresztül nyomda nélkül maradt.

Hesz András csak rövid ideig munkálkodott hazánkban, de ezzel is örök hálára kötelezett le minket, mert mégis csak ő volt hazánk első könyvnyomtatója, ki leküzdötte a nehézségeket és megismertetett az új találmánnyal, melynek jelentőségét nálunk a köztudatban csak nagy későn ismerték fel.

A magyar biblia első mestere

Azt hiszem, tudjátok, hogy mit jelent e szó: biblia. Nem kell bővebben magyaráznom. Hiszen ma már nincsen egyetlen keresztény család sem, ahol ne volna biblia, a könyvek könyve.

A biblia az egyedüli könyv, amely ma már a világ minden nyelvére le van fordítva. Sőt külön társulat is van, mely kizárólag a biblia terjesztésével foglalkozik.

Nálunk az első magyar nyelvű biblia 1541-ben látott napvilágot. Mestere mint fordító és nyomtató: Erdősi Szilveszter János volt. Ismerjük meg tehát közelebbről e férfiút és az első magyar biblia körülményes, sok viszontagsággal kapcsolatos keletkezését.

Erdősi Szilveszter János Szatmár megyében, Szinyérváralján született, 1504-ben. Szülei vagyonszakadozottak s így módjában állott, hogy tanulmányait külföldön végezze. Itt megemlíthetjük, hogy a középkorban a külföldi főiskolák igen nagy hírből állottak s aki csak tehette, oda igyekezett. Felsőbb tanulmányait 1526-ban a krakói egyetemen kezdte, onnan pedig három év múlva számos magyar ifjúval együtt Wittenbergbe ment, kik közül a legtöbb, mint az új hit terjesztői tértek vissza hazájukba, Magyarországra. Ugyanis odakünn megismerkedtek Luther Márton tanaival, ki éppen abban az időben lépett fel nyilvánosan s az új hit érdekében kifejtett nagy mozgalom hatása alatt ők is az új eszmék és tanok terjesztését tűzték ki életük céljának.

Erdősi Szilveszter János is azok között volt, kik az új hit felé hajlottak. Mikor külföldről hazatért, itthon nagy lelkesedéssel fogott az új tanok terjesztéséhez. De ez neki sok kellemetlenséget és szomorúságot okozott. Amiatt, hogy az új hit szolgálatába állott, száműzték ősei birtokáról. Nálunk ugyanis a katolikus vallás mély gyökeret vert az emberek szívében s így nem igen barátkoztak meg az új tanokkal. Majd itt, majd ott tűnt fel, míg végre 1534. május 3-án a Sárvár melletti Újszigetre érkezett, jövődő működésének színhelyére. Itt azután Nádasdi Tamás személyében pártfogóra talált, ki szintén nagy híve volt az új hitnek s örült, hogy van valaki, ki az új hit zászlaját e helyen is kitűzi.

Négy hónapot töltött Erdősi Szilveszter János Sárvárott, mikor újra erős vágy támadt benne, hogy az új hit szülőföldjét, Wittenberget, még egyszer meglátogathassa. Nádasdi ebben segítségére volt és szeptember havában már ott künn, Luther lábainál ülve, folytatta tanulmányait. Távolléte alatt Dévai Mátyás töltötte be helyét. 1536-ban Erdősi Szilveszter János ismét Sárvárott volt.

De most már komolyan fogott a munkához. Megnyitotta iskoláját és könyveket írt. Mint egyszerű néptanító végezte dolgát, bár tudásánál és képzettségénél fogva magasabb állásra is igényt tarthatott volna. Egy ízben el is keserült azon, hogy neki, mint hivatott tudósna apró gyermekeket kell tanítania. De csakhamar átértette hivatásának becsét és megnyugodott során. 1536-ban már egy magyar nyelvtant írt, ezzel mintegy azt akarván elérni, hogy a magyar értse és becsülje meg anyanyelvét. E nyelvtannal valószínűleg kulcsot akart adni legközelebb kiadandó bibliafordításához.

A bibliafordítást alighanem már Wittenbergben kezdte. Sárvárott 1536 végén már Pál apostol leveleivel is elkészült, amint az Nádasdihoz intézett leveléből kitűnik. Leveleiben arról is tesz említést, hogy ha a fordítással elkészül, lesz-e, aki kinyomtatja? Hogy miért kérdezte azt, annak magyarázatát nem nehéz kitalálni. Ugyanis mióta hazánkban az első nyomda megszűnt, azóta újabb nyomdát nem állítottak fel. Így tehát nem minden alap nélkül okozott gondot Erdősi Szilveszter Jánosnak a biblia kinyomtatása. Nádasdi, ki akkor Bécsben tartózkodott,

leveleiben egyre bízta, hogy csak legyen türelemmel, a könyvnyomtató jön, de Erdősi Szilveszter János nem igen bízott benne.

Végre nagy nehezen Nádasdi mégis szerzett Bécsben egy könyvnyomtatót, aki megígérte, hogy eljön, de az csak hitegette őket. Erdősi Szilveszter János egyre bízta Nádasdit, hogy hozza el magával a könyvnyomtatót.

A következő évben, 1537-ben, beszerezte Nádasdi a nyomdát és Újszigeten az iskola mellett felállíttatta.

Eljött nagy nehezen a bécsi könyvnyomtató is, akit Nádasdi nagy költséggel édesgetett ide. Valósággal őrizet alá vették a könyvnyomtatót, mert attól féltek, hogy megszökik. Erdősi Szilveszter János munkaközben mindig ott volt mellette, figyelt, szemlélte, hogy a nyomtatást és betűszedést elsajátítsa, hogy abban az esetben, ha a ravasz német mégis megszökne, ő folytathassa a munkát.

Az újszigeti nyomda első műve Erdősi Szilveszter János magyar nyelvtana volt. A bibliára csak azután került a sor. Nagy előkészületek után fogott bele a német könyvnyomtató a biblia nyomásába, de igen lassan haladt vele. Közben azonban megérkezett Sárovarra Abádi Benedek, ki már tanuló korában Krakóban elsajátította a könyvnyomtatás mesterségét. Ez azután Erdősi Szilveszter János közreműködésével 1541-ben szerencsésen befejezte a művet: az első magyar bibliát.

A reformáció híres magyar könyvnyomtatói

A XVI. században mindinkább nagyobb arányokat öltött a könyvnyomtatás. Akkor már tudatában voltak annak, hogy a könyvnyomtatás a művelődés egyik legfontosabb tényezője. De volt is versengés miatta. Egyik város a másikon akart túltenni, mert az egyedüli büszkeség az volt, hogy minél nagyobb legyen a nyomda.

A könyvnyomtatás fellendülése különben a reformációnak (hitújítás) tulajdonítható. Az új hit terjesztése érdekében mindenféle iratok keletkeztek, melyeket nyomda nélkül nem igen lehetett volna a nép széles rétegeiben elterjeszteni. Ezt a reformátorok (hitújítók) igen jól tudták, ezért, aki csak tehette, elsajátította a könyvnyomtatás mesterségét s ahol az új hit szilárd talajra számíthatott, ott ügyük érdekében azonnal nyomdát állítottak.

Ha a XVI. és XVII. század könyvnyomtatását jól szemügyre vesszük, arról győződünk meg, hogy a legtöbb buzgó könyvnyomtató reformátorból lett. Ők voltak tehát azok, kik a könyvnyomtatásnak kedvező fordulatot adtak. Nevüket az utókor előtt nemcsak mint reformátorok, de mint könyvnyomtatók is felejthetetlené tették.

Ennek az időszaknak leghíresebb könyvnyomtatói Huszár Gál, Heltai Gáspár és Misztótfalusi Kis Miklós voltak.

Vessünk egy futó pillantást működésükre.

I. Huszár Gál

Ő volt talán a XVI. század magyar közéletének egyik legjellegzetesebb alakja. Tudós, pap, izgató és könyvnyomtató egy személyben. Nyugtalan természetű ember volt; sohasem pihent. Nem dolgozott csendben, mint más közönséges halandó, hanem folytonos izgalomban, szorongatásban. S mindezzel igen keveset törődött. Neki csak egy célja volt: a reformáció (hitújítás) diadalra juttatása. S ezt el is érte.

Először 1554 végén tűnt fel, mikor Oláh Miklós érsek üldözése elől Magyaróvárra menekült. Az érsek valószínűleg az új hit terjesztése miatt vette üldözőbe. Huszár Gál Magyaróváron 1557-ig időzött. Természetesen, ez idő alatt itt sem tett mást, mint hogy hiveket toborzott az új hitnek. Még ez évben Bécsbe ment, ahol barátságot kötött Hoffhalter Raffaella, az akkor általánosan ismert könyvnyomtatóval. Tőle megtanulta a könyvnyomtatás mesterségét s mielőtt Bécsből eltávozott, nyomdát is vásárolt, melyet 1558-ban Magyaróváron állított fel.

Huszár Gál könyvnyomtatói működése azonban a környékbeli katolikus papságnak nem tetszett. A káptalan Ferdinánd király előtt be is panaszolta «eretnek könyvek» nyomtatása miatt. Emiatt aztán Magyaróváról menekülnie kellett, különben börtönbe került volna. Éppen ekkor kapott Kassa városától meghívást, az ott megüresedett hitszónoki állásra. Így lett 1560-ban kassai hitszónok. Már azt hitte, hogy itten megpihenhet az üldöztetés elől, ám csalódott. Kassai rövid tartózkodása folytonos zaklatások, idézések közben telt le. Alig, hogy Kassára ért, ott is megkezdődött a protestánsok üldöztetése s így többekkel együtt ő is börtönbe került. Híveinek azonban sikerült őt a börtönből kiszöktetni és álruhában kijuttatni a város falain kívül. Szabad volt tehát az út, de gyorsan menekülnie kellett biztos helyre. Útja Debrecenbe vitte. Itt sem pihent tétlenül. Nyomdáját, melyet sikerült Kassáról magával hoznia, azonnal felállította, s megkezdte működését, nem mint pap, hanem mint Debrecen első könyvnyom-

tatója. A debreceniek ennek igen megörültek, mert eddig nem volt nyomdájuk. Mindjárt akadtak pártfogók is, kik eleinte maguk látták el munkával.

Debrecenben Huszár Gál nyomdájából a *Szent Pál apostol levelei* című könyv került ki elsőnek. Volt ez pedig 1561-ben. Ezenkívül még néhány könyvet nyomtatott. Csakhogy magából a könyvnyomtatásból nem tudott megélni, papi hivatal pedig nem kapott s így Debrecen is csakhamar otthagya. 1562-ben újból kezébe vette a vándorbotot és Révkomáromban telepedett meg. Itt ismét nagy buzgósággal fogott az új hit terjesztéséhez s a vége megint csak menekülés lett. Sokáig bolyongott erre-arra, szónokolt, tanított és nyomtatott, míg végre 1574-ben a pápai egyház meghívta lelkészének. Itt azonban csak egy évet tölthetett, mert a következő évben, 1575-ben elköltözött az élők sorából.

II. Heltai Gáspár

Heltai Gáspár protestáns lelkész, író és könyvnyomtató származására erdélyi szász volt. Tehát nem volt magyar szülők gyermeke; sőt ifjú koráig nem is tudott magyarul. Nyelvünket – saját bevallása szerint – csak 1536-ban, már mint meglett ember, kezdte tanulni, melyen későbbben olyan élénk, népszerű modorban tudott írni, hogy bármely tősgyökeres magyar írónak becsületére válna.

Heltai Gáspár 1545-ben elnyerte a kolozsvári lelkészi állást és 1550-ben, egy külföldről jött képzett könyvnyomtatóval, Hoffgraf Györggyel, felállította nyomdáját. Legelső ismert könyve *Kisded magyar kátéja*, mely még a nyomda felállításának évében, 1550-ben készült. A könyv betűi szépek, kiállítása csinos, ami arról tanúskodik, hogy mindkettejüknek jó ízlése volt és eléggé értettek a könyvnyomtatáshoz.

A nyomtatást szorgalmasan folytatták. 1550-ben még egy könyvet bocsátottak közre: a *XIII. század elején hozott ítéletek jegyzőkönyvét*, latin nyelven. A következő évben pedig megjelentették négy vastag kötetben a biblia fordítását. Ugyancsak 1551-ben kezdték és 1552-ben fejezték be *Jesus Sirah és Bölcs Salamon könyveit* valamint a *Részegségről és tobzódásról* című könyvet. Ezekben a könyvekben mint a nyomda tulajdonosa Heltai Gáspár és Hoffgraf György van feltüntetve. 1553-tól 1557-ig azonban csak az utóbbinak a neve szerepel a nyomdából kikerült könyveken. Úgy látszik, a két társ nem tudott egymással összeférni, minek folytán Heltai Gáspár kilépett.

Heltai Gáspár hat éven keresztül nem foglalkozott könyvnyomtatással. De már 1559-ben ismét átvette a nyomdát s ez időtől kezdve egymaga volt a tulajdonos. Újabb könyvnyomtatói munkásságát *Magyar Agendája*-nak a kiadásával kezdte meg, melynek előszavában Heltai Gáspár ezt írja: «Ime legkedvesebb atyám fiai! a ti magatok és az egyházak használatára újra kiadtam az Agendát, az az: az egyházi cselekedetek formáit magában foglaló könyvet, első szüleményét újra megindított munkásságomnak, melyet előbbi társammal való kijöhetetlenségem miatt, bizony nagy fájdalomra, kénytelen voltam félbe szakítani. Nem is gondolhatok különös megindulás nélkül ezen hat esztendő lefolyására, mely az egyház valami kitűnő haszna nélkül enyészett el.» Ez a néhány sor igen jellemző Heltai Gáspár gondolkodására. Kérzik belőlük, mennyire fáj az neki, hogy hat éven keresztül tétlenül kellett néznie a nyomda működését, mely az alatt az idő alatt bizony nem mutatott fel valami fényes eredményt. De az elmúlt. Most már ismét rajta volt a sor, hogy a mulasztást pótolja. S ezt meg is tette. Egészen haláláig szakadatlanul folytatta könyvnyomtatói munkásságát és irodalmunkat számos nevezetes művel gazdagította, melyeket részint maga, részint mások írtak.

Heltai Gáspár utolsó műve a *Krónika az magyarok dolgairól*, mely hosszú ideig nemzetünk egyik legkedveltebb olvasmánya volt. Ennek a műnek a nyomtatását azonban már özvegye fejezte be 1557-ben. Az öreg Heltai Gáspár közben meghalt.

Joggal mondhatjuk, hogy Heltai Gáspár a tudomány és az irodalom embere volt. Az általa alapított nyomda még ma is fennáll. Alapítójának dicsősége pedig egy fénysugárral gazdagabbá teszi Kolozsvár szép multját.

III.

Misztótfalusi Kis Miklós

A reformáció leghíresebb magyar könyvnyomtatója kétségkívül Misztótfalusi Kis Miklós volt. Sok nevezetes irodalmi esemény fűződik az ő nevéhez, amint azt alábbi elbeszélésekből majd megtudjátok.

Misztótfalusi Kis Miklós 1650-ben a Nagybánya mellett fekvő Alsó-Misz-Tótfaluban született. Szülei szegény emberek voltak s így nem volt módjukban fiukat iskoláztatni. S ha véletlenül nem akad pártfogója, Misztótfalusi Kis Miklós hazai irodalmunk nagy kárára talán örökre elveszett volna.

Horthi István, alsó-misz-tótfalusi ref. lelkész, ki felismerte benne a tehetséget, segítette tanulásában. Előbb a helybeli, majd a nagyenyedi híres kollégiumba adta. Ez utóbbi helyen cipőkiosztó lett, ami abban az időben megtisztelő állás volt. Innen pedig Fogarasra került, mint református tanító, hová időközben pártfogója is átment papnak.

Itt Horthi Istvánnak ismét alkalma volt rendkívüli tehetségéről és szorgalmáról meggyőződni s ezért felhívta reá Tofeus Mihály erdélyi református püspök figyelmét. Mikor azután 1680-ban 350 tallérnyi, az akkori szokás szerint kéregetés útján gyűjtött pénzével Amsterdamba ment, hogy mint főiskolás, papságra készüljön, a püspök a fejedelem tudtával megbízta, hogy az ott nyomandó biblia javítására is ügyeljen fel. Itt azonban belátta, hogy a biblia nyomtatása, hibás szövegének javítása sok időt igényel s legalább másfél évet kell csupán a nyomdában töltenie Amsterdamban – mialatt természetesen a főiskolai előadásokra nem járhat – megfogadta egykori tanára Pápai Páriz Ferencnek tanácsát s a könyvnyomtatás tanulásához fogott. Mestert fogadott, kinek fél évre 200 forintot fizetett s elhatározta, hogy nemcsak a nyomtatást és betüöntést tanulja meg, hanem az öntéshez szükséges betüminták metszését is, hogy a bibliát saját maga által öntött betűkkel nyomathassa ki. E célra és a biblia kinyomtatására hazulról 2500 aranyat kért. Csakhogy ezt az összeget nem kapta meg. Ekkor elhatározta, hogy amit egy ország nem mer megcsináltatni, megcsinálja ő a maga erején.

Misztótfalusi Kis Miklós ügyessége a betüöntésben akkora lett, hogy mesterét is meghaladta s féltékennyé tette azt. Természetes, hogy ily körülmények között nagy jövő és nagy vagyon kilátása kecsegtette, ha ott marad Hollandiában. Csakhogy nem maradt. Egyedüli vágya csak az volt, hogy a biblia nyomását befejezze és azután hazajöjjön. A nagy munkát 1690-ben be is fejezte és Lengyelországon keresztül hazajött, mintegy 40,000 forint értékű biblia-készletével.

Mikor hazaérkezett Erdélybe, a fejedelem szívesen fogadta. Bibliája igen megtetszett neki s ezért megígérte, hogy Kolozsvárra nyomdát állíttat fel. Könyvnyomtatói működését 1693-ban Kolozsváron meg is kezdte, hol 1702-ig a könyvnyomtatás mellett élénk irodalmi tevékenységet is fejtett ki. Az általa nyomtatott könyvek egytől-egyig bebizonyították, hogy finom ízlésű és nagy szakértelemmel dolgozó könyvnyomtató volt.

Misztótfalusi Kis Miklós 1702-ben, mint a hazaszeretet és irodalom áldozata halt meg. Sok keserűség, elnyomatás érte itthon működése alatt, amit ő nyugodt lélekkel viselt el. Csak kétszer történt meg, hogy az ellene zúdított vádak nem bírta szó nélkül hagyni. Mindkét esetben nyomtatásban is közreadott magas szárnyalású védirattal felelt. Először 1697-ben latin nyelven, másodszer 1698-ban magyarul, amikor védiratát *M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének, és különös cselekedetének mentsége* címen adta közre.

Azon a sírkövön, mely örök emlékét hirdeti, egykorú tanárának, Pápai Páris Ferencnek e sorai olvashatók:

Tótfalusi Kis Miklós nyugoszik ez helybe;
Magyarország szülte, Erdély felnevelte
Hollandia betűmetszésre s öntésre
Sok nemzetek nyelvén hirrel készítette.
Mondjad uton járó, Nyugodjék meg teste!
Busúlt lelkének lött Isten békessége:
Idegenségünket az Isten ne nézze;
Támasszon hazánknak inkább mást helyette!

Hogyan keletkezett az első magyar ujság?

Manapság az emberek legfőbb olvasmánya: az ujság. Szinte mohó vággyal és némi izgatottsággal lesik az ujságkihordó érkezését. Mindenki tudni óhajtja, hogy mi történt tegnap és mit hoz a holnap. Már a gyermekeknek is van külön lapjuk. Persze, az ő lapjuk nem ad tudósítást a napi eseményekről, a világ folyásáról, hiszen az őket nem is érdekelné, de megvan a maga sajtósági tere: a gyermekvilág érdekköréből vett és az ő lelkükhöz idomuló közleményeiben.

Volt azonban olyan idő is, mikor nem létezett nyomtatott ujság. Mit csináltak akkor az emberek? Hogy nyertek tudomást az eseményekről? Vagy csak maguknak éltek és a körülöttük lezajlott eseményekkel mitsem törődtek? Ó, nem! Az akkori közönségnek is meg volt a maga hírszolgálat. Már az ó-korban, a rómaiak idejében voltak írott ujságok melyek beszámoltak a végbement dolgokról. Sőt, mikor a könyvnyomtatást feltalálták, akkor sem nyomtak mindjárt ujságot. Akkor is még évtizedeken keresztül az írott ujságok divatoztak, melyeket a közönség, bizonyos díj lefizetése ellenében elolvashatott. Az írott ujságok mellett levelezés alakjában is folyt a hírszolgálat. Az egymástól távol lakó ismerősök ugyanis levélben írták meg egymásnak az eseményeket. S ilyen levél azután, ha valami fontosabb eseményről volt benne szó, kézről-kézre vándorolt. Így tehát mindenki tudta, hogy a távolabb vidéken mi történt.

A nyomtatott ujság divatja a XV. században kezdődik. Ez a század ugyanis nagy és fontos eseményeknek színtere volt. Akkoriban fedezték fel Amerikát, évekig tartó háborúk folytak, melyek iránt az egész világ érdeklődött. Siettek is akkor az ilyen események híreit nyomtatott ujságok útján közzétenni s velük az egész világ közönségét elárasztani. Legrégibb ily nyomtatott ujságok Velencéből, Olaszországból kerültek ki, melyeket legelsőnek a németek fordítottak le.

Nálunk csak nagy későn, a XVIII. század elején, II. Rákóczi Ferenc idejében jelent meg az első nyomtatott ujság, mely latin nyelven volt írva. Kezdetben hetenként *Mercurius Hungaricus* címen adatott ki, később havi közlönnnyé változott és ennek következtében címe is *Mercurius Veridixus ex Hungaria* lett. Ez az ujság II. Rákóczi Ferenc hadi eseményeiről számolt be.

A XVIII. század második felében, mikor a latin nyelv lassanként kiszorult a közhasználatból és helyébe a magyar lépett, akkor kezdődött a magyar irodalom ujjáébredése is. Éppen abban az időben érkezett haza külföldről a nagyműveltségű Ráth Mátyás, kinek első eszméje egy magyar nyelvű ujságnak a szerkesztése volt. Előrelátásával rögtön rájött arra, hogy a magyar nyelv ügyét csak úgy lehet diadalra vinni, ha magyar nyelvű ujság is van. Mert a mi közönségünk akkoriban egy ilyennek hiányában, külföldről hozatott ujságokat olvasott.

Az ujság megindítása azonban nem volt könnyű dolog. A legnehezebb az egészben az ujság kiadásához szükséges engedély megnyerése volt, melyet a királytól kellett kérelmezni. Végre az is megjött. Az ujság kiadására Patzkó Ferenc Ágoston pozsonyi könyvnyomtató kapta meg az engedélyt és Ráth Mátyás az ujságot 1780. január 1-én megindította *Magyar Hirmondó* címmel.

Persze arra ti is fogtok minden bizonnyal gondolni, hogy az első magyar ujság nem állott a mai ujságok színvonalán. És ez magától értetődik is. Hiszen akkoriban még mások voltak a viszonyok, no meg nem szabad elfelejtenünk, hogy a kezdet nehézségeivel kellett megküzdeni. Mindazonáltal elég jól szerkesztett ujság volt, ami első szerkesztőjének, Ráth Mátyásnak az érdeme, ki egész tudásával igyekezett az ujság célját szolgálni.

A *Magyar Hirmondó*, az akkori legtöbb németországi ujság mintájára készült. Kis alakban jelent meg, mint azt az ujság első számának itt közölt eredeti nagyságú hasonmásából láthatjuk. Hetenként két szám adatott ki.

A *Magyar Hirmondó* folytonos küzködések között 1788 végéig állott fenn, amikor végkép megszűnt. Fennállása alatt öt szerkesztője volt. Ebből is láthatni, mily nehéz volt akkor ujságot szerkeszteni, különben nem változott volna minduntalan a szerkesztő. Az ujság Ráth Mátyás ideje alatt volt a legjobban szerkesztve. Az utána következő szerkesztők alatt hanyatlott az ujság, lassanként a közönség is elpártolt és emiatt azután kénytelenek voltak megszüntetni.

Ma már persze könnyebb helyzetük van az ujságok szerkesztőinek. Van vasút, gyorsposta, táviró és más efféle, közlekedési és érintkezési eszköz, melyeknek segítségével gyorsan teljesíthetik a hírszolgálatot és tájékoztathatják a közönséget az eseményekről.

Éljen a sajtószabadság!

Az emlékezetes 1848–49-ki szabadságharc előtt bizony nem voltak olyan kedvezők az irodalmi viszonyok, mint ma. Sem az íróknak, sem a könyvnyomtatóknak nem volt meg a mai értelemben vett szabadságuk. Akkoriban, ha valaki könyvet vagy más egyebet írt, azt csak úgy nyomathatta ki, ha előbb bemutatta a cenzornak (a könyvnyomtatás műveit előzetesen megvizsgáló hivatalnoknak). S ha az jóváhagyta, csak akkor lehetett kinyomtatni. Mi célja volt a cenzúrának, a kiadandó művek előzetes megvizsgálásának? Célja mi reánk, magyarokra, bizony elég szomorú volt Megakadályozott az igazság kimondásában. Aki ezt tette, abban mindjárt izgatót, forradalmárt láttak. A cenzúra, természetesen, nem irtotta ki az emberek szívéből sem az igazmondást, sem a hazaszeretetet. Sőt ellenkezőleg: jobban táplálta bennük, összetartásra készítette őket, hogy így egyesült erővel lerázzák a béklyót magukról.

A mult század harmincas és negyvenes éveiben Európa nagy események színhelye volt. Franciaországban kitört a forradalom; Lengyelország az oroszokkal vívott élet-halál harcot a szabadságért; a fiatal Olaszország pedig az olasz egység eszméjét hirdette. Ez események következményeként nálunk is felhangzott a hármas ige: «Egyenlőség, szabadság, testvériség!» Ekkor léptek fel hazánk nagy fiai, mint Kossuth Lajos, gróf Széchenyi István, Deák Ferenc s még számosan és újításokat, javításokat követeltek. A nép is felocsudott álomszerű csüggedéséből.

Az események rohamosan fejlődtek és 1848-ban már valóságos forradalmi hangulat uralkodott. Az országgyűléshez feliratokat intéztek a vezérek az újítások elfogadása és megvalósítása ügyében s mikor kitudódott, hogy a főrendek kitérőleg fogadták, az elkeseredés még nagyobb lett. Ekkor alakult meg a «tizek» társasága, melynek tagjai a következők voltak: Petőfi Sándor, Jókai Mór, Tompa Mihály, Kerényi Frigyes, Pálffy Albert, Lisznyay Kálmán, Bérczy Károly, Pákh Albert, Obernyik Károly és Degré Alajos. Ennek a társaságnak a Pilvax-féle kávéház volt az összejöveteli helyisége, hol nem egy eszme, nem egy javaslat született meg a kerek asztalnál, amely később, a mozgalmas időkben, testté vált.

1848. március 14-én nagy népgyűlés volt abból a célból, hogy egy, az országgyűléshez intézendő kérvényben sürgessék a nép kívánságainak teljesítését. E kívánságokat tizenkét pontba foglalták össze. Azonban alig ért véget a gyűlés, jött Bécsből a hír, hogy ott kiütött a forradalom. E tűzként terjedő hír azután meghozta az örökké emlékezetes napot: *március 15-ét!*

Szerdai napon, komoran, hóval vegyes esővel virradt fel március 15-ike, s mégis a Belváros utcáin már korán reggel nagy élénkség mutatkozott. A fiatalság vezérei, kik előző nap este megbeszélték, hogy a tizenkét pontot és Petőfi Sándor az este megírt *Talpra magyar!*-jét a cenzúra előleges beleegyezése nélkül kinyomtatják, szintén felvonultak, hogy tervüket végrehajtsák.

A Landerer és Heckenast-féle nyomda elé, hol e két nyomtatványnak a kinyomtatása megtörtént, úgy tíz óra felé érkezett a menet, nemzeti színű zászlók alatt. Ekkor Jókai, Petőfi, Vasvári és a többi márciusi ifjak magyar díszruhában, nemzeti színű vállszalaggal oldalukon többnyire széles kardot viselve, kiváltak a tömegből és a nyomdába léptek. Előadták kívánságukat és a nyomda személyzete lázas sietséggel azonnal hozzáfogott a munkához. A folytonosan behallatszó éljenzés közben először a *Talpra magyar!* került a gépbe, melynek első példányát riadó örömmel fogadta a tömeg.

– Éljen a sajtószabadság! Éljen Petőfi Sándor! Halljuk a Nemzeti dalt! – kiáltott ezernyi ember egyszerre.

Petőfi előlépett és szavalni kezdett. Akik látták ezt a fenséges jelenetet, azok sohasem felejtették azt el. Mint égzengés zúgott végig a megilletődött tömegen a költő érces szava.

Míg Petőfi odakünn elszavalta mindjárt népszerűvé vált versét, azalatt a nyomdában sietve nyomtak további példányokat és az egyik ablakból az ujjongó nép közé szórták, a mozgalom vezérei pedig kiadták a jelszót, hogy a délutáni népgyűlésen minél számosabban jelenjenek meg a szabadság hívei és ezzel a nyomda előtt összegyűlt néptömeg szép rendben eloszlott.

A nyomdában már kora délután folytatták a *Talpra magyar!* nyomását, hogy a népgyűlésen szét lehessen osztani. A népgyűlésen rengeteg sokaság volt. Itt határozták el, hogy küldött-ségileg felszólítják Pest város tanácsát a tizenkét ponthoz való csatlakozásra. Ez megtörtént. A helytartótanácsból pedig az állami foglyok szabadon bocsáttatását kérték. A szabadságukat visszanyert államfoglyok közt volt Táncsis Mihály, az ismert népi író is. Ezrekre menő néptömeg kísérte a börtönből kiszabadított író pesti lakására.

Este díszelőadás volt a Nemzeti Színházban. Bánk bánt adták elő lelkes közönség előtt. Ez alkalommal a közönség kíváncsára Egressy Gábor szavalta el a *Nemzeti dalt*.

Mikor aztán lecsendesedtek a felizgatott kedélyek és mindenki nyugalomra tért, Petőfi íróasztalához ült és a következő gyönyörű sorokban örökítette meg e szép nap emlékét:

«Pest, március 15-én, 1848. Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége szívembe mártanám kardomat s úgy írnám le haldokolva, piros véremmel e sorokat, hogy itt álljanak a piros betűk, mint a szabadság hajnalsugarai.

Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtóról a bilincs. Vagy van olyan együgyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága? Üdvözlégy, születésed napján, magyar szabadság! Először is én üdvözöllek, ki imádkoztam és küzdöttem érte, üdvözöllek oly magas örömmel, amilyen mély volt fájdalom, miután nélkülöztünk téged!

Ó szabadságunk, édes, kedves újszülött, légy hosszú életű e földön, élj addig, míg csak él egy magyar, ha nemzetünk utolsó fia meghal, borulj rá szemfedő gyanánt... S ha előbb jön a halál, rántsd magaddal sirodba az egész nemzetet, mert tovább élnie nélküled gyalázat lesz, veled halnia pedig dicsőség!

Ezzel köszöntelek, ez legyen útravalód az életben. Élj boldogul, nem kívánom, hogy ne találkozzál vészekkel pályádon, mert az örökké nyugodt élet fél-halál, de legyen mindig férfierőd a vészben diadalmaskodni!

Késő éj van. Jó éjszakát, szép gyermek, szép vagy te, szebb minden országbeli testvérednél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnyekek mostak; és bölcsőd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró dobogó szívek! Jó éjszakát! Ha elalszom, jelenj meg álmomban, úgy, amilyen nagynak, ragyogónak, a világtól tiszteltnek én remélek!»

Így ért véget a március 15-iki nagy nap, a sajtószabadság kivívásának napja.

*

Itt még megemlítem, hogy a Landerer és Heckenast-féle nyomda, hol a sajtószabadság két első nyomtatványa készült, még ma is fennáll, mint a Franklin-Társulat nyomdája.

Gondolatok a könyvtárban

Zavartalan, néma csendben ültem kedves barátaim, a könyvek között s elgondolkoztam régi időkről, régi könyvekről. Végig szemléltem könyveimet s aközben összehasonlítást tettem a régi és az újabb irodalmi művek között. Nem is képzelitek, hogy a könyvek mi mindent árulnak el. Meglátszik rajtuk a könyvnyomtatás fokozatos haladása, a betűk egyre való tökéletesedése, a képeknek színekkel való kifogástalan nyomása. Ma például már ott tartunk, hogy a festmények eredeti színeit is híven tudják utánozni. Bizony a mai kor embere nem igen tudja elképzelni, hogy volt valamikor olyan idő is, mikor mindez csoda számba ment volna. Mikor gépek helyett az emberek keze ügyeskedett, természetesen, nem a mai eredménnyel. Erről az időről gondolkozom sokat. Ebbe képzelem vissza magamat. Szinte látom, hogy dolgoznak az emberek s áhítattal szemlélem a türelmes, ügyesen munkálkodó kezeket, amint nagy gondossággal és alapossággal írják, illetve festik egymás mellé a betűket.

Ilyenkor rendszeren eszembe jut Mátyás király könyvtára: a Corvina. E magasan tündöklő kódex (kéziratok könyv) gyűjtemény nemcsak itt nálunk volt a legnagyobb, de az egykori olasz fejedelmek és pápák híres gyűjteményeivel is vetekedett. A kódexek ritka szép és művészies elkészítése nem egyszer bámulatba ejtette a nézőket. Egy-egy ilyen kódex, természetesen, igen értékes is volt, sőt valóságos kincset ért.

Ti persze most azt kérdezitek, hogy hogyan jutott Mátyás király ily hatalmas könyvtár megalapításának az eszméjére? Mi módon lehetett annyi könyvet összegyűjtenie, hogy mindenki a félelmetes versenytársat látta benne? Hát figyeljete csak ide, mindezt el fogom most nektek mondani. Leírom majd a híres könyvtár történetét az alapítástól kezdve egészen a szétrombolásig. Így legalább tiszta képben fogjátok látni, hogy milyen volt hazánk legnagyobb és leghíresebb középkori könyvtára.

Íme a története.

Élt a XV. században egy Zrednai Vitéz János nevű jeles humanista (nyelv- és bölcsészettudomány-teremtő), kinek egyik legfőbb vágya az volt, hogy új eszméket élesztő művekből olyan hazai gyűjteményt teremtsen, melyben a tudomány minden ága képviselve legyen. Hogy ezt megvalósíthassa, maga köré gyűjtött néhány jeles külföldi tudóst és ezek közvetítésével sikerült is könyvgyűjtési szenvedélyét kielégítenie. Olaszországban s egyéb tartományokban összekeresette az összes neki tetsző könyveket, ami pedig nem volt készen, azt leíratta. Erre rendkívül nagy pénzösszeget áldozott. Halála után azonban gazdag és értékes gyűjteményét szétharcsolták. Legtöbb darabja külföldre került, – pedig a könyvek tábláján a Vitéz címer mellett többnyire ott ékeskedett Magyarországé is, a mivel első tulajdonosuk kétségtelenül az örökös akarta megjelölni.

Zrednai Vitéz János jeles tanítványa Mátyás király volt. Mesterének álmát ő valósította meg. Bár az irodalomtörténet arra tanít, hogy Mátyás király híres gyűjteményének alapja Vitéz János és Janus Pannonius könyvtára volt, mégis hozzá kell tennünk, hogy Mátyás királynak már korábban, még mestere életében voltak könyvmásolói és gyűjtői, kikkel könyvgyűjteményét kiegészítette. Könyvgyűjteményének gyarapodása azonban akkor kezdődött igazán, mikor a finom műveltségű Beatrix-szal, Ferdinánd nápolyi király leányával 1476-ban házasságra lépett. Bizonyosra vehetjük, hogy a királyné és az udvarban élő olasz tudósok ösztönözték a királyt egy hatalmas, világra szóló könyvtár alapítására, mert tudvalevő, hogy a királyné igen szerette a szép és pazar fénnel kiállított könyveket, de egyszersmind nagy rajongója is volt a tudománynak.

Mátyás király a könyvtár hatalmas tételeivel nem is késett soká. Roppant nagy méretben indította meg a munkát. Gyűjtőket küldött Görögországba, Olaszországba, Konstantinápolyba és mindenhol összevásároltatta a szebbnél szebb könyveket. Egy régi feljegyzés szerint csupán Olaszországban 33,000 magyar arany fogyott el évente. El tudjátok képzelni, hogy milyen nagy összeg ez? Ha csak tíz koronával számítunk egy aranyat, akkor is 330,000 koronát tesz ki mai értékben.

A budai várban állandóan 30 könyvmásoló dolgozott a tudós Raguzai Felix vezetése alatt. De ez nem volt elég. Amellett az olaszországi könyvmásoló intézeteket is foglalkoztatta, így tehát nem csoda, ha a Corvina (így nevezték Mátyás király könyvtárát) csakhamar az európai könyvtárak közt az első helyet foglalta el.

Mátyás király a reneszánsz (ujjászületés) pompakedvének is hódolt. A könyvdíszítő művészetek számára szabad tért nyitott. Másolói a finom pergamentnek (hártyának) csak a felét írták tele. Az üres térre kerültek az után initialek (díszes kezdőbetűk) és a pazar fénnel festett keretek. Eszerint tehát nem is kell csodálkoznunk, ha néha évekig is eldolgozott a másoló és a könyvfestő egy könyvön. Természetesen a könyvek bekötési táblája is így módon készült. Át volt borítva selyemmel vagy bársonnyal, azon pedig drágakövek és aranycsattok. Középen a hollós Hunyadi-címer.

A könyvek a budai várban külön e célra épült helyiségben voltak felhalmozva. Hogy hány kötet volt, erről pontos feljegyzés nem maradt reánk. De hozzávetőleg számítva, lehetett vagy 6–7000 kötet. Elég nagy szám, ha tekintetbe vesszük, hogy Mátyás királyon kívül a két leg híresebb azidőbeli könyvgyűjtő, úgymint V. Miklós pápa nyolc év alatt csak 5000 kötetet, Frigyes urbinói herceg pedig tizenhárom év alatt csak 7000 kötetet tudott összegyűjteni, holott nekik sokkal könnyebb volt a helyzetük, mivel Olaszországban volt a kódexek (kéziratok könyvek) igazi hazája.

Mátyás király könyvtárának őrizete és rendezése külön örökre volt bízva, kik a királyt, a királynét és az udvari tudósokat ki is szolgálták. A felségek rendelkezésére pedig puha nyugágy volt a könyvtár helyiségében elhelyezve, hogy teljes nyugalomban elégíthessék ki tudásvágyukat.

A könyvedvelő bölcs király halála után azonban véget ért a könyvtár gyarapodása. A világhírű kódexek (kéziratok könyvek) az ország zászlósainak a kezébe kerültek, de azok korántsem viselték úgy gondjukat, mint Mátyás király. Az új király, II. Ulászló eleinte szintén nagy könyvedvelőnek mutatta magát, de később aztán sorra elajándékozta a drága könyveket. Utódja II. Lajos idejében pedig már egész Európa tudta, hogy a Budán megforduló követek mind kódexajándékban részesülnek.

Nemsokára azután bekövetkezett a török uralom ideje, de akkor már alig pár száz kötet volt. Budavár bevételénél a barbár törökök gyújtogattak és a királyi palotában is rombolt a tűz, egyebek között a könyvtárban is pusztított a kincset érő könyvek között. Amit megmenthettek, azt a török főemberek, minthogy ismeretes volt előttük a nagy érték, lassanként Konstantinápolyba szállították. És csak évszázadokra reá, mikor a török uralom véget ért, sikerült néhány kötetet hazánk számára visszaszerezni.

Ime, ilyen sorsra jutott Mátyás király híres könyvtára: a Corvina.

A jó és a rossz könyv

El sem hiszitek talán, hogy a könyv nemcsak hasznos, hanem ártalmas is lehet. Bizony lehet. De csak a rossz könyv. A jó könyv ellenben hasznos. Azért igen meg kell válogatni olvasmányainkat. Az okosan gondolkodó és jó gyermek csak olyan könyvet vesz a kezébe, melyet a tapasztalt szülő vagy tanítója ajánl. A könyv címe után soha sem szabad menni. Persze, kivétel valamely ismert írónak a könyve, kinek a neve is már elég biztosíték arra, hogy a könyv jó. Vannak azonban olyan könyvek is, melyeken az író neve nincs feltüntetve, ezek aztán legtöbbször kétesek. Jó hangzatos, ártatlan és érdekességet sejtő címük van, de a tartalmuk olyan, hogy könnyen megmérettelhető fiatal lelkeket.

Melyik tehát a jó könyv? Az, – mint már fentebb is említettem – melyet szülők és tanítók ajánl olvasmányul. Az, amit jeles írók írtak számotokra. S az ilyen egész garmadával van, a tudomány minden ágából. Hogy csak nagyjában említsem: szép elbeszélések és regények keretében a történelem egy-egy időszaka, vagy mondjuk nevezetesebb eseménye van leírva. A királyok, a hadvezérek élete, viselt dolgaik s minden, ami az újabb nemzedéket csak érdekelheti. Úgy van az a földrajzzal is. Városok, országok, sőt egész világrészek le vannak írva érdekes utazások keretében. Ez tehát mind olyan, amelyekből hasznos tanulságot meríthettek, de amellettszórakozást is nyújtanak. Vannak azután olyan könyvek is, melyek mese, vagy elbeszélés formájában az ember jó, vagy rossz tulajdonságait, szokásait és jellemét tárgyalják. Aki ezeket figyelemmel olvassa és levonja belőlük a tanulságot, igen helyes ítélőképességre tehet szert. A jó könyv sok esetben egészen megváltoztatja az embert. Jó tulajdonságokkal ruházza fel, sok rossz szokásról leszoktatja, buzdítja az élettel való küzdelemre, szorgalomra tanítja, hogy hasznos munkása lehessen a hazának és becsülésre méltó tagja a társadalomnak.

Eddig csak általános, a legszükségesebb főbb vonásokban ecseteltem a jó könyvet, most pedig egy példával beigazolom, hogy a jó könyvnek tényleg megvan a nemesítő hatása. Én már felnőtt ember és egy kis leánykának az atyja voltam, mikor kezembe került *De Amicis* olasz író *Szív* című könyve. Ahogy a könyv tábláján levő bájos kis leánykát és a feje fölött függő szívet néztem, valami belső megnyilatkozás azt sugallta: «No, ezt a könyvet el kell olvasnod.» És elolvastam. Teljes őszinteséggel mondhatom, hogy egyik-másik története úgy meghatott, hogy csaknem sírva fakadtam. De talán sírtam is. Nem szégyenlem bevallani, hogy ez megtörtént velem; sőt büszke vagyok reá. Mert a meghatottságból, az együttérzésből fakadó sírás mindig jószívűségre és nemes lélekre vall.

Bizony tele van ez a könyv sok szép történettel. Az ilyen könyv jobba teszi, megnevesíti az olvasóját. Sok rakoncátlan fiú és hamis kis leány olvassa megszelídülten és sok kis arcon pereg végig a könnyű egy-egy történet olvasásakor. Anyuska nem tudja, hogy az ő buksi fiacskája vagy leánykája miért csókolja meg oly bűnbánattal és simogatja az arcát, mintegy ezzel azt akarván mondani: – Anyuskám, ezentúl jó leszek.

Mint említettem, sok rossz könyv is van, melyeket részint haszonleső emberek terjesztenek, hogy a fiatalság tapasztalatlanságát kihasználják. Rossz, mérges, romlott táplálékot adnak a lelküknek a haszontalan könyvekkel.

Nézzetek meg két fiatal fácskát. Egyiket a gondos kertész karóval megtámasztja, beoltja, nemesíti, a korcsajtásokat nyesegeti, a hernyóktól megtisztítja. A másik, a rossz gazda kertjében, gondozatlan, nincs támasztéka, a szél meghajlítja, nincs nemesítve, tehát vadul és rosszul

fejlődik; a hernyók, férgek ellepik, levelét, gyümölcsét elpusztítják. Míg a másik, a jó kertész keze alatt, viruló erőteljes termőfa, ez kopáron, idő előtt elpusztul.

Kitaláljátok, úgy-e, hogy Isten kertjében, e szép világon, ti vagytok a kis fácskák. Mindegyikőtök mellé rendel a jó Isten kertészt, – a szülőt, aki gondoz, óv és hibáitokat nyesegeti. Az iskola beoltja lelketekbe a tanulás vágyával a könyvek szeretetét, a ferde hajtásokat (hazugság, torkosság stb.) példákkal nyesegeti, elmondja, hogy a rossznak csak rossz lehet mindig a jutalma. Egyszóval a könyv végzi most már egy fontos részét a lelketek nemesítésének, mint a fácskánál a kertész oltókése, nyíró és hernyózó ollója.

De a hol a kertész kidől, vagy a kertje oly nagy, hogy a munkát alig-alig győzi, ahol a szülők nem ügyelhetnek gyermekük minden tetteire, ott roppant fontos az, hogy jó vagy rossz könyv kerül-e a gyermek kezébe. Higgyétek el, a rossz könyv olyan, mint a hernyó, a szépen fejlődő hajtásokat, leveleket, lelketek jó tulajdonságait lerágja. S mint az a szegény fácska a többi viruló gyümölcsfa mellett, a romlott lélek is elsatnyul, elpusztul.